

Σχόλια θεολογικά και εικονογραφικά στην Μεταμόρφωση του Σωτήρος

του Κόττη Κωνσταντίνου θεολόγου

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1 ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
1.1. Εισαγωγικά.....	3
1.2. Οι πηγές του γεγονότος και τα εορτολογικά δεδομένα:.....	3
1.3. Η μεταμόρφωση ως αρχαιοελληνική έννοια:	4
2 ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ	6
2.1. Ο χρόνος, τα πρόσωπα της διήγησης και ο πυρήνας του γεγονότος:	6
2.1.1. Τα χρονικά δεδομένα της βιβλικής διήγησης:.....	6
2.1.2. Τα συνανήκοντα πρόσωπα στην Μεταμόρφωση:.....	6
2.1.2.1. Οι επόπτες μαθητές:	6
2.1.2.2. Οι προφήτες Μωυσής και Ηλίας:	8
2.1.3. Το Όρος, το Φως της Μεταμορφώσεως και η Νεφέλη:	10
2.1.3.1. Το Όρος της Μεταμορφώσεως:	10
2.1.3.2. Το Φως και το λευκό της Μεταμορφώσεως:	11
2.1.3.3. Η νεφέλη της Μεταμορφώσεως:.....	12
2.2. Η Μεταμόρφωση ως προφητική εκπλήρωση και τύπος των Εσχάτων:.....	13
3 ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΒΟΣΚΟΥΣΑ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.....	15
3.1. Ερμηνευτικά της εικονογραφίας της Μεταμορφώσεως:.....	15
3.1.1. Η εκκλησιολογική και λειτουργική έδραση της εικόνας:	15
3.1.2. Βασικά στοιχεία της εικόνας της Μεταμορφώσεως:	17
3.1.2.1. Η θεία δόξα και ο εσχατολογικός εικονογραφικός χαρακτήρας:.....	17
3.1.2.2. Ο επίσκοπος ως τύπος Χριστού:	20
3.1.2.3. Το εικονογραφικό Όρος, η σύναξη των εποπτών και η παροιμία της εκκλησιαστικής σύναξης:.....	20
3.2. Απηχεί η εικόνα της Μεταμορφώσεως μια διαλεκτική με την ομηρική και διονυσιακή – αλεξανδρινή παράδοση;:	25

1 ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1.1. *Εισαγωγικά*

Η Μεταμόρφωση του Χριστού στην σημερινή συλλογική μνήμη του εκκλησιάσματος, ειδικά των Ελλήνων, επέχει θέση προαγγέλου της μεγάλης εορτής του θέρους, δηλαδή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Έχει επίσης συνδυαστεί, με την λαϊκή προσφορά καρπών της αμπέλου. Μια ιεροπρακτική παράδοση, η οποία δημιουργεί συνειρμούς για μια διαλεκτική με την προχριστιανική διονυσιακή / αλεξανδρινή παράδοση, σε σύνδεση, βέβαια, με την εορτή του Δεκαπενταύγουστου.

Η ανάγκη να απαντηθούν ερωτήματα για την πραγματική ουσία αυτού του σημείου εξ ουρανού, δημιουργούν ένα εξόχως ενδιαφέρον υπόβαθρο, ώστε σε επίπεδο ερμηνευτικό, λειτουργικό, δογματικό και αγιογραφικό, να αποπειραθούμε να φωτίσουμε πτυχές του. Η μελέτη μας θα χωρισθεί σε δύο τμήματα. Στο πρώτο, στις βιβλικές πηγές θα παρατεθούν εκλογές από την πατερική ερμηνευτική γραμματεία. Στο δεύτερο μέρος, θα ερευνηθεί η εικονογραφική διάσταση, θα τεθούν οι προσωπικές ερμηνευτικές μας παρατηρήσεις, ενώ θα πούμε και λίγα λόγια για την διαλεκτική με την αρχαιοελληνική παράδοση, σε σχέση με την μυστηριακή λατρεία.

1.2. *Οι πηγές του γεγονότος και τα εορτολογικά δεδομένα:*

Από τους αυτόπτες μάρτυρες, Πέτρο, Ιάκωβο και Ιωάννη, μόνο ο πρώτος κάνει μια μικρή μνεία στην δεύτερη επιστολή του¹. Αντίθετα η μαρτυρία της Μεταμορφώσεως διασώθηκε στους άλλους τρεις ευαγγελιστές, Ματθαίο, Μάρκο και Λουκά. Οι πρώτοι δύο είναι πιο εκτενείς, με 13 και 12 στίχους αντίστοιχα, ενώ ο τρίτος περιγράφει λίγο πιο συνοπτικά, με 9 στίχους².

Δεν είναι ξεκάθαρο το πότε θεσπίστηκε ως εορτή. Καθώς μαρτυρείται στην Καινή Διαθήκη, δεν μπορεί κάθε πρώιμη αναφορά σε αυτήν να θεωρείται μια εορτολογική κατοχύρωση της. Τέτοια στοιχεία εντοπίζονται στους Ωριγένη, Κύριλλο Ιεροσολύμων, Ιωάννη Χρυσόστομο κ.α., αλλά δεν αρκούν, ως προς τον 4^ο αιώνα. Σύμφωνα με μελετητές, όπως ο Φίλιππος Παπαδόπουλος, η εισαγωγή της εορτής πρέπει να αναζητηθεί στον 5^ο αιώνα, αφού, τότε, εμφανίζονται μια σειρά από σχετικούς λόγους, όπως των Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Πρόκλου

¹ Β΄ Πε 1:16-18.

² Μτ 17:1-13, Μκ 9, 2-13 και Λκ 9:28-36.

Κωνσταντινουπόλεως και Βασιλείου Σελευκείας³. Στην άποψη αυτή συντείνει, το ότι το αργότερο κατά τις αρχές του ΣΤ΄ αιώνα, η εν Χαλκηδόνι Δ΄ Οικουμενική του 451 πανηγυρίζονταν στις 6 Αυγούστου, όπως σήμερα η Μεταμόρφωση⁴. Ουσιαστικά υποστηρίζεται πως το θείο γεγονός χρησιμοποιήθηκε ως επιχείρημα, στο πλαίσιο του αντιαιρετικού κατά των Μονοφυσιτών αγώνα. Ανεξαρτήτως του τι ισχύει, τελικά, η παλαιότερη επίσημη αναφορά για τέλεση εορτής βρίσκεται στο Ιεροσολυμιτικό Τυπικό του Σωφρονίου Ιεροσολύμων (634-644)⁵. Ωστόσο υπάρχει μια σχετική μαρτυρία του ΣΤ΄ αιώνα, στο βίο του αγίου Σάββα, έργο του Κυρίλλου Σκυθοπολίτου⁶. Τα παραπάνω αφορούν το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, μιας και στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, η Μεταμόρφωση εντάχθηκε επί Λέοντος ΣΤ΄ (866-912), παράλληλα με σύντομη νηστεία (1 με 5 Αυγούστου). Αυτή η νηστεία, μαζί με αυτήν της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (7 με 14 Αυγούστου), συγκρότησαν την σημερινή νηστεία⁷.

1.3. Η μεταμόρφωση ως αρχαιοελληνική έννοια:

Η μεταμόρφωση υπήρξε βασική θεολογική έννοια, στον ελληνικό και ελληνιστικό κόσμο. Αποτελούσε μια δυνατότητα προς αλλαγή μορφών, ώστε μία θεότητα α΄) να αμυνθεί με τον τρόπο αυτό παρακάμπτοντας τον επίβουλό του, β΄) να επιτύχει σαρκική ένωση και ιερό γάμο, είτε γ΄) να μεταβάλει την μορφή κάποιου ή κάποιας, είτε ως τιμωρία, είτε ως ένα είδος φυσικής αθανασίας⁸. Η ελληνική μυθολογία, παρέχει πολλές τέτοιες αφηγήσεις⁹. Σε απόκρυφα κείμενα, παραδίδονται μεταμορφώσεις του Χριστού σε μορφή μικρού παιδιού ή δωδεκαετούς¹⁰. Μην

³ Ε. Θεοδώρου, «Μεταμόρφωσις τού Σωτήρος (Η εορτή)», ΘΗΕ 8: 1053.

⁴ Σ. Νικηφόρου, «Η Εορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στην βυζαντινή μελοποιία» (Διπλ. εργασία: ΑΠΘ, 2012), 23.

⁵ Κ. Κεκελισδέ, *Ιερολυμιτικόν Κανονάριον (Τυπικόν) του 7ου αι. κατά γεωργιανήν μετάφρασιν, μεταφρασθέν εκ του ρωσικού υπό του αρχιμ. Καλλίστου* (Ιεροσόλυμα: 1914), 12, στο *ΝΕΑ ΣΙΩΝ* 21 (1926), 170-171.

⁶ Ed. Schwarz (ed.), *Kyrillos von Skythopolis, εν Texte und Untersuchungen*, 49, 2 (Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag, 1939), 85-200.

⁷ Ε. Θεοδώρου, «Μεταμόρφωσις τού Σωτήρος (Η εορτή)», ΘΗΕ 8: 1054.

⁸ «Απόλλων μὲν ἐγένετο ἰέραξ, Ἑρμῆς δὲ ἴβις, Ἄρης δὲ λεπιδωτὸς ἰχθύς, Ἄρτεμις δὲ αἴλουρος, τράγω δὲ εἰκάζεται Διόνυσος, ἔλλω δ' Ἡρακλῆς, βοῖ δ' Ἡφαιστος, μυγαλῆ δὲ Λητώ, καὶ ὡς ἕκαστος ἔτυχε τῶν ἄλλων θεῶν μετέβαλε τὴν ὄψιν», Ἀντωνίνος Λιβεράλις, *Μεταμορφώσεων συναγωγή*, ΚΗ', Τυφών. **Βλ. και** Νόννος, *Διονυσιακά*, Βιβλίον ΣΤ', 155-165.

⁹ Χαρακτηριστικά έργα του είδους συνέγραψαν οι Antoninus Liberalis («Μεταμορφώσεων Συναγωγή») και ο Ovidius («Μεταμορφώσεις / Metamorphoses») κ.α.

¹⁰ «ἐφάνη αὐτοῖς ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν μορφῇ παιδίου», Πράξεις Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, στο C. Tischendorf, *Ἀπόκρυφες Ἀποκαλύψεις* (Αθήνα: Κ. Σπανός, 1973), 162 **Βλ. και** «ἐφάνη ὁ σωτὴρ ἐν μορφῇ παιδίου δωδεκαετούς», Πράξεις Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, ο. π. (Αθήνα: Κ. Σπανός, 1973), 165.

λησμονούμε και το αναστάσιμο σχετικό περιστατικό¹¹. Ο όρος, επίσης, αφορά και φυσικές διαδικασίες¹².

Πάνω στο στοιχείο αυτό των αρχαίων μεταμορφώσεων, σχολιάζει ο Πέτρος. Τονίζει πως η Μεταμόρφωση του Σωτήρος δεν προέρχεται από μυθολογική παράδοση η οποία συντάχθηκε από κάποιο ικανό μυθογράφο, αλλά υπήρξε ο ίδιος μαρτυράς της¹³. Μάλιστα η επιλογή του μυστηριακού όρου «επόπτης», παραπέμπει στον μυστηριακό χαρακτήρα, αλλά ίσως και την αντίστοιχη, ήδη ζώσα τότε, λειτουργική πράξη της Εκκλησίας: η εποπτεία, αποτελούσε μέρος της μύησης στην αρχαία μυστηριακή λατρεία, όπου η συμμετοχή ήταν περιορισμένη και επιλεκτική¹⁴.

Εικόνα 1 Μεταμόρφωση του Σωτήρος, τοιχογραφία, Ναός Αγίου Νικολάου και Παντελεήμονος Βογανα, παρά την Σόφια, 1259 μ.Χ.

¹¹ «Μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν», Μρ 16:12.

¹² «ἐλλοχῶσι δὲ οἱ πολὺποδες καὶ τοὺς ἰχθῦς τὸν τρόπον τοῦτον. ὑπὸ ταῖς πέτραις κάθηνται, καὶ ἑαυτοὺς ἐς τὴν ἐκείνων μεταμορφοῦσι χροάν, καὶ τοῦτο εἶναι δοκοῦσιν, ὅπερ σὺν καὶ πεφύκασιν αἱ πέτραι. οἱ τοίνυν ἰχθῦς προσνέουσιν οἴονεϊ τῇ πέτρᾳ τοῖς πολὺποσιν, οἱ δὲ ἀφυλάκτους ὄντας αὐτοὺς περιβάλλουσι ταῖς ἐξ ἑαυτῶν ἄρκυσι ταῖς πλεκτάναις», Κλαύδιος Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἱστορία*, Α', 1, 1.

¹³ «Ὅν γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιαῶδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα, καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ», Β' Πε 1:16-18.

¹⁴ «καὶ γὰρ αὐτὴν φιλοσοφίαν μύησιν φαίη τις ἂν ἀληθοῦς τελετῆς καὶ τῶν ὄντων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων παράδοσιν. μύησεως δὲ μέρη πέντε...τρίτη δὲ ἡ ἐπονομαζομένη ἐποπτεία», Θεών Σμυρναῖος, «Τῶν κατὰ μαθηματικὴν χρῆσιν εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀνάγνωσιν», 18, στο J. J. Gelder (Ed.), *Specimen academicum inaugurale exhibens Theonis Smyrnaei Arithmetica* (Lugduni Batavorum (Leiden): C. S. et J. Luchtman, 1827), 20. **Βλ. και** «Εἰ θέλεις δ' ἐποπτεῦσαι καὶ Κορυβάντων ὄργια», Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, *Προτρεπτικὸς πρὸς Ἑλληνας*, 2.19, PG 08, 80B.

2 ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

2.1. *Ο χρόνος, τα πρόσωπα της διήγησης και ο πυρήνας του γεγονότος:*

2.1.1. *Τα χρονικά δεδομένα της βιβλικής διήγησης:*

Της Μεταμορφώσεως προηγήθηκαν δύο κομβικά γεγονότα, τα οποία διαμορφώνουν, διακριτικά, το ερμηνευτικό της εφελτήριο: η ορθή ομολογία του Πέτρου ως πέτρα οικοδόμησης της Εκκλησίας¹⁵, και η πρώτη προαναγγελία του αχράντου πάθους¹⁶. Η ίδια η Μεταμόρφωση, συντελέστηκε λίγες ημέρες πριν από το Πάσχα και άρα μπορεί να τοποθετηθεί, ασφαλώς, κάπου στον Μάρτιο του 33 μ.Χ. Σε σχέση με την πρώτη προαναγγελία του πάθους, οι Ματθαίος και Μάρκος κάνουν λόγο για έξι ημέρες μετά, ενώ ο Λουκάς για οκτώ. Ο ιερός Χρυσόστομος, θεωρεί πως αυτό συμβαίνει γιατί οι πρώτοι δύο εννοούν ως έξι ημέρες την διαφορά μεταξύ των δύο γεγονότων, ενώ ο Λουκάς προσμετρά και τα γεγονότα, ως 1^η και 8^η ημέρα¹⁷.

2.1.2. *Τα συνανήκοντα πρόσωπα στην Μεταμόρφωση:*

2.1.2.1. *Οι επόπτες μαθητές:*

Του γεγονότος εκ γης αυτόπτες υπήρξαν μόνο τρεις εκ των μαθητών του Χριστού, οι Πέτρος, Ιάκωβος και Ιωάννης¹⁸. Εξ αυτού από νωρίς, βασικό ερώτημα στην εκκλησιαστική γραμματεία κατέστη, η αναζήτηση των κριτηρίων με τα οποία επιλέχθηκαν οι εν λόγω μαθητές ως επόπτες. Στην περίπτωση του Ιωάννου Χρυσοστόμου, η ερμηνεία είναι πιο σύνθετη, αφού τοποθετήθηκε, σχετικά, σε δύο έργα του, το «Υπόμνημα εις τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν» και τον Λόγο του «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν». Ἐτσι ενώ στο πρώτο έργο δικαιολόγησε την επιλογή

¹⁵ «ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπε· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς», Μτ 16:16-18.

¹⁶ «μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, καὶ τότε ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων, οἵτινες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτου ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ», Μτ 16:27-28.

¹⁷ «Ἄτερος δὲ μετὰ ὀκτῶ φησιν, οὐκ ἐναντιούμενος τούτῳ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνάδων. Ὁ μὲν γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐφθέγγετο, κάκεινῃν καθ' ἣν ἀνήγαγεν, εἶπεν· ὁ δὲ τὰς μεταξὺ τούτων μόνον», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 58, 549.

¹⁸ «παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν», Μτ 17:1. **Βλ. και** Μρ 9:2. **Πρβλ. και** Λκ 9:28.

του Πέτρου, εξαιτίας της μεγίστης αγάπης του προς τον Χριστό, στο δεύτερο, αναφέρθηκε στην ορθή ομολογία του¹⁹.

Για τους λοιπούς και πρώτα για τον Ιωάννη, ο ίδιος πατήρ στο «Υπόμνημα» του, προέκρινε ως εξήγηση το ότι ήταν ηγαπημένος μαθητής του Χριστού. Αντίστοιχα για τον Ιάκωβο στο ίδιο έργο, στάθηκε στο ότι ως υιός Ζεβεδαίου, είχε ζητηθεί να καθίσει στα δεξιά του. Κατά συνέπεια δεν είχε ορθή αντίληψη της φύσεως του Χριστού²⁰. Όμως για τον ίδιο ο Χρυσόστομος στον «Λόγο» του, επισήμανε το ότι ο Ιάκωβος στήριξε το οικοδόμημα της Εκκλησίας, με το μαρτύριό του στα Ιεροσόλυμα²¹. Επομένως, αξιώθηκε, τελικά, να πιεί το κοινό μαρτυρικό ποτήριο.

Ο Δαμασκηνός από την μεριά του, φαίνεται πως ακολουθεί, πιστά, τον αφιερωμένο στην Μεταμόρφωση «Λόγο» του Ιωάννου Χρυσοστόμου. Αναγνωρίζει στον Πέτρο την ορθή μαρτυρία, στον Ιωάννη την περί της σάρκωσης του Λόγου ευαγγελική μαρτυρία και στον Ιάκωβο το μαρτύριό του²². Γενικότερα, τα δύο αυτά κείμενα του Χρυσοστόμου, αποτελούν για πολλούς βυζαντινούς ερμηνευτές κοινό βιβλιογραφικό τόπο. Χαρακτηριστική περίπτωση συνιστά ο Ανδρέας Κρήτης, ο οποίος για το θέμα των κριτηρίων προτίμησε για τον Πέτρο την θέση του χρυσοστομικού «Λόγου». Όμως προς τους Ιάκωβο και Ιωάννη, επέλεξε να τους αντιμετωπίζει κοινά, προσεγγίζοντας το «Υπόμνημα», αλλά και τονίζοντας (και αυτό είναι πολύ ενδιαφέρον), τον χαρακτηρισμό των αυταδέλων, ως «κτιών βροντής»²³.

¹⁹ «Πέτρος ὁ διὰ τὴν πίστιν πέτρα κληθεὶς, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνέχων τὴν οἰκοδομὴν», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν*, PG 61, 721.

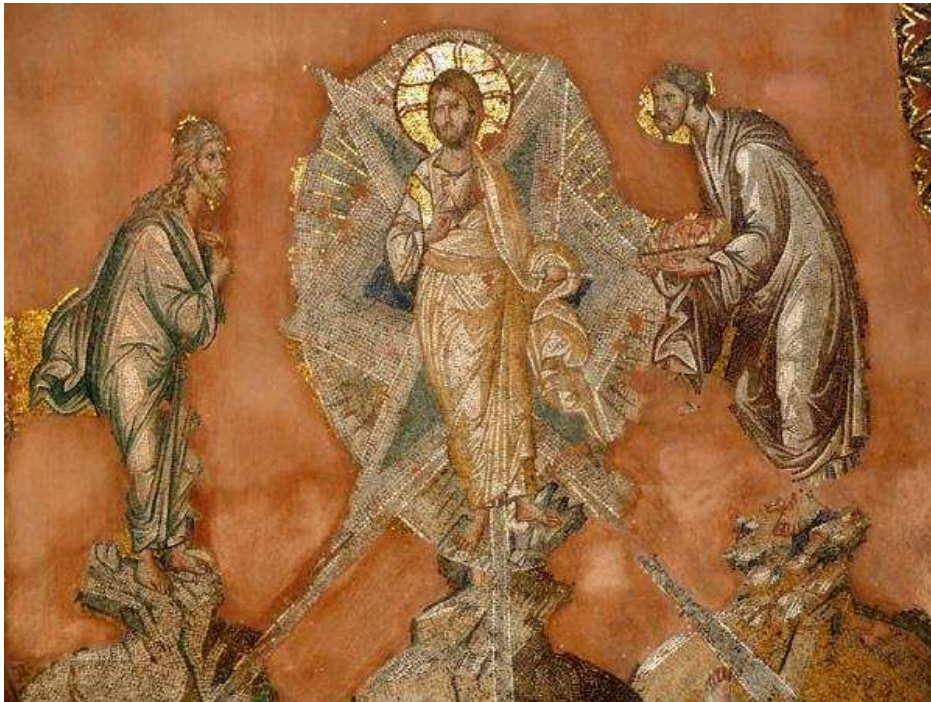
²⁰ «Καὶ ὁ μὲν Πέτρος ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτὸν ἐδήλου τὴν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι καὶ Ἰάκωβος δὲ ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως ἧς ἀπεκρίνατο μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ λέγων· Δυνάμεθα πιεῖν τὸ ποτήριον· οὐκ ἀπὸ τῆς ἀποκρίσεως δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων, τῶν τε ἄλλων, καὶ ἀφ' ὧν ἐπλήρωσεν ἄπερ εἶπεν», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 58, 549.

²¹ «Πολλοῖς τοίνυν καὶ ὁ υἱὸς Ζεβεδαίου πλουτεῖ τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου κατορθώμασιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς ἐγκωμίου λόγον, τὸ ὑπὲρ τοῦ δεσποτικοῦ φίλτρου ἡδέως τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν*, PG 61, 722.

²² «Πέτρον, τὴν μαρτυρίαν, ἦν ἀληθῶς μεμαρτύρηκεν, ἐκ Πατρὸς μεμαρτυρημένην δεικνύναι βουλόμενος, πιστούμενός τε τὴν οἰκείαν ἀπόφασιν, ὡς ὁ πατήρ ὁ οὐράνιος ταύτην αὐτῷ τὴν μαρτυρίαν ἀπεκάλυψε, καὶ ὡς πρόεδρος, καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας δεξιόμενον τὰ πηδάλια· Ἰάκωβον, ὡς πρὸ πάντων τῶν μαθητῶν ὑπὲρ Χριστοῦ τεθνηξόμενον, καὶ αὐτοῦ πιόμενον τὸ ποτήριον, καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ βαπτισθόμενον βάπτισμα. Ἰωάννην, ὡς θεολογίας παρθένον καὶ καθαρῶτατον ὄργανον, ὅπως τὴν ἄχρονον δόξαν τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ θεασάμενος, τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, βροντήσειεν· ὅθεν καὶ βροντῆς υἱὸς προηγόρευται», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 560C-D.

²³ Ανδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 948D. **Βλ. και** «Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακώβου· καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὀνόματα Βοανεργές, ὃ ἐστὶν υἱὸς βροντῆς», Μκ 3:17.

2.1.2.2. Οι προφύτες Μουσήσ και Ηλίασ:

Εικόνα 2 Οι προφύτες Μουσήσ και Ηλίασ, από την ψηφιδωτή παράσταση της Μεταμορφώσεως του Ναού των Αγίων Αποστόλων Θεσσαλονίκης, 1328-1334 (;) μ.Χ.

Οι μορφές των Μουσέως και Ηλιού, αποτελούν μια άλλη διάσταση του αντικειμένου μας. Εν ουρανών πλέον εμφανίσθηκαν ένδοξοι. Συζητούσαν μεταξύ τους, το ότι ο Χριστός έμελλε να εξοδεύσει στα Ιεροσόλυμα, εκπληρώνοντας με τα άχραντα πάθη την θεία οικονομία²⁴. Συνήθως οι ερμηνευτές αναζητούν την αιτιολόγηση και της δικής τους παρουσίας. Μια λογική απάντηση η οποία δίνεται επ' αυτού, είναι πως έτσι ο Χριστός υπερέβη στα μάτια των τριών μαθητών την προφητική ιδιότητα: αυτό ο κόσμος του απέδιδε, επιχειρώντας να ερμηνεύσει τα θαυμαστά σημεία τα οποία επιτελούσε. Φυσικά ειπώθηκε, ήδη, πως το ερώτημα περί της απόψεως του κόσμου για τον Χριστό, έχει την θέση του στις ευαγγελικές διηγήσεις, μόλις πριν την Μεταμόρφωση. Εντούτοις πρέπει να υπογραμμίσουμε μια διαφορά. Πολλοί πίστευαν πως τάχα ο Χριστός ήταν ο Ηλίασ ο οποίος επανήλθε απ' τους ουρανούς ή έστω έφερε το πνεύμα Ηλιού. Άλλοι πάλι έλεγαν γι' αυτόν, πως ήταν κάποιος από τους προφύτες και συγκεκριμένα ο Ιερεμίας, ακόμα και ο προσφάτως, τότε, αποκεφαλισθείς Ιωάννης Πρόδρομος. Τα παραπάνω, ως μια εκ των αιτιών για την παρουσία των προφητών στο γεγονός, αποδέχεται και ο

²⁴ «οί όφθέντες έν δόξη έλεγον την έξοδον αυτού ήν έμελλε πληροῦν έν Ιερουσαλήμ», Λκ 9:31.

Χρυσόστομος²⁵. Όμως στις βιβλικές πηγές δεν μαρτυρείται, ρητά, η υπό του κόσμου λανθασμένη ταύτιση του Ιησού με τον Μωυσέα. Αυτό καθιστά την άποψη προβληματική, αλλά όχι απορριπτέα²⁶.

Για να επανέλθουμε στη χρυσοστομική γνώμη, τονίζεται πως με την παρουσία αμφοτέρων καταδεικνύεται πως ούτε την Torah / Νόμο και ειδικά το Σάββατο παραβίαζε ο Ιησούς, ούτε σφετερίζονταν την θεϊκή δόξα, ως, όντως, ομοούσιος. Σε αυτήν την άποψη ο Μωυσής είναι αυτός ο οποίος παρέλαβε και παρέδωσε το θείο νόμο, ενώ ο Ηλίας ο ζηλωτής της δόξης του Θεού και τιμωρός των βλασφημιών. Τελειώνοντας την επιχειρηματολογία του ο Χρυσόστομος θεωρεί πως οι δύο προφήτες, ένας κεκοιμημένος και ένας αναληφθείς, μαρτυρούν την κυριότητα του Χριστού επί του θανάτου και της ζωής²⁷.

Από την πλευρά του ο Δαμασκηνός, υιοθετεί από τα παραπάνω την κυριότητα του Χριστού επί του θανάτου και της ζωής, παράλληλα με την άποψη της μαρτυρίας του Νόμου και των Προφητών. Έχει, όμως, μια ακόμα αξιόλογη άποψη: το γεγονός ήταν και η εκπλήρωση προς τον Μωυσέα των εισοδίων του στην γη της Επαγγελίας, η οποία, λόγω της απιστίας του, ανεστάλη²⁸. Επ' αυτών ο Ανδρέας Κρήτης, κατέθεσε μια πιο μυστηριακή θέση: ο Μωυσής εκπροσώπησε την κατάργηση του γράμματος του νόμου, ενώ ο ζων Ηλίας την νομοτέλεια της φύσης. Χωρίς την εν Χριστώ μυστηριακή ύπαρξη, αποδεχόμαστε το βέβαιο του θανάτου²⁹.

²⁵ «καὶ πρώτην μὲν ταύτην, ὅτι ἐπειδὴ οἱ ὄχλοι ἔλεγον, οἱ μὲν Ἡλίαν, οἱ δὲ Ἱερεμίαν, οἱ δὲ ἓνα τῶν ἀρχαίων προφητῶν, τοὺς κορυφαίους ἄγει, ἵνα τὸ μέσον καὶ ἐντεῦθεν ἴδωσι τῶν δούλων καὶ τοῦ Δεσπότου, καὶ ὅτι καλῶς ἐπηνέθη Πέτρος ὁμολογήσας αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 58, 550.

²⁶ «τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οἱ δὲ εἶπον· οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἡλίαν, ἕτεροι δὲ Ἱερεμίαν ἢ ἓνα τῶν προφητῶν», Mt 16:13-14.

²⁷ «Ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς ἐνεκάλουν αὐτῷ τὸ παραβαίνειν τὸν νόμον, καὶ βλάσφημον αὐτὸν εἶναι ἐνόμιζον, ὡς σφετεριζόμενον δόξαν οὐ προσήκουσαν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς, καὶ ἔλεγον· Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ καὶ πάλιν, Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· ἵνα δειχθῆ ὅτι βασκανίας ἀμφοτέρα τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἐκατέρων τούτων ἐστὶν ἀνεύθυνος... Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον αἰτίαν εἰπεῖν μετὰ τῶν εἰρημένων. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα μάθωσιν, ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει, καὶ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω κρατεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν τετελευτηκότα, καὶ τὸν οὐδέπω τοῦτο παθόντα εἰς μέσον ἄγει», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 58, 550-551.

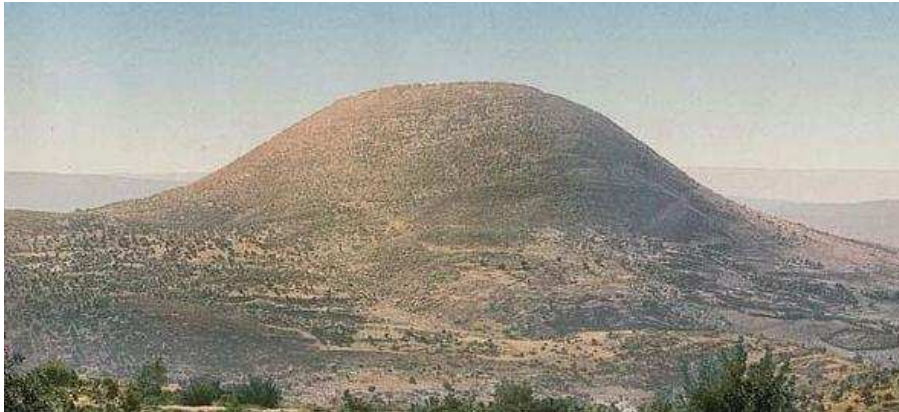
²⁸ «Διὸ δὴ καὶ Μωϋσῆς σὺν Ἡλίᾳ παρέστηκε, νόμου τε καὶ προφητῶν πληροῦντες τὸ πρόσωπον. Ὅν γὰρ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κηρύττουσιν, οὗτος ὁ ζωοδότης Ἰησοῦς εὔρηται. Καὶ Μωϋσῆς μὲν τῶν πάλαι κεκοιμημένων ἀγίων, καὶ Ἡλίας τῶν ζώντων ἐξεικονίζει τὸ σύστημα. Ζώντων γὰρ καὶ θανόντων ὁ μεταμορφούμενος Κύριος. Εἰσήλθε Μωϋσῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· Ἰησοῦς γὰρ αὐτὸν ὁ κληροδότης εἰσήγαγε», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 552B-C.

²⁹ «Καλὸν γὰρ καὶ τὸ τελευτήσαν γράμμα τοῦ νόμου, ὃ διὰ τοῦ Μωυσέως σημαίνεται· καὶ τὸν ζῶντα νόμον τῆς φύσεως, τὸν διὰ τοῦ ζώντος προφήτου δηλούμενον», Ἄνδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ΄, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»*, PG 97, 952B-C.

2.1.3. Το Όρος, το Φως της Μεταμορφώσεως και η Νεφέλη:

2.1.3.1. Το Όρος της Μεταμορφώσεως:

Ο Χριστός αφού παρέλαβε του μαθητές, τους οδήγησε (μάλιστα χρησιμοποιείται το και σε ευχαριστιακή χρήση ρήμα «αναφέρω»), σε όρος υψηλό. Ωστόσο αυτό δεν κατονομάζεται στις βιβλικές πηγές. Πάντως το αργότερο από το α΄ ήμισυ του Γ΄ αιώνα, οι πηγές το ταυτίζουν με το όρος Θαβώρ.

Εικόνα 3 Άποψη του όρους Θαβώρ

Ο χαρακτηρισμός, βέβαια, «υψηλό», είναι σχετικός, αφού υψηλά όρη όπως, λ.χ. στην Ευρώπη, δεν υπάρχουν στην περιοχή. Το υψόμετρο του φτάνει τα 562 μ. και βρίσκεται ανατολικά της Ναζαρέτ. Σε δύο έργα του Φλαβίου Ιωσήπου, αλλά και στην Παλαιά Διαθήκη, απαντά και ως «Ιταβύριον». Αν η επιλογή του όρους αυτού, υπαινίχθηκε την απιστία της Ναζαρέτ, αλλά και την αποδοχή του Χριστού από τα Έθνη, όντας τόπος Εθνικών, είναι ένα θεολογούμενο³⁰. Πολύ πιθανόν, με βάση τον Ιερεμία, να επιλέχθηκε ως ο τόπος, στον οποίο προαναγγέλθηκε η καταστροφική επέλαση των εχθρών έναντι των, τότε, Ιουδαίων³¹. Ακόμα περισσότερο, η χρήση του ονόματος «Θαβώρ», αντί «Ιταβύριον», παραπέμπει στους Κριτές. Εκεί δια της Δεββώρας, κριτού του Ισραήλ εκείνη την περίοδο, συγκεντρώθηκε στο Θαβώρ στρατός 10.000 ανδρών, από τις φυλές Ζαβουλών και Νεφθαλείμ. Με την κάθοδο αυτών από το Θαβώρ, επιτεύχθηκε συντριπτική θεία νίκη επί του Σισάρα³². Τα στοιχεία αυτά, αν αποτελούν λόγους επιλογής του όρους, θεωρούμε πως παραπέμπουν τόσο στην υπό των Ρωμαίων καταστροφή των Ιουδαίων, όσο και στην τελική εσχατολογική νίκη.

³⁰ «ὅτι παγίς ἐγενήθητε τῇ σκοπιᾷ καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον», Ως 5:1.

³¹ «ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὅτι ὡς τὸ Ἰταβύριον ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ὡς ὁ Κάριμος ἐν τῇ θαλάσῃ ἤξευ», Ιερ 26:18.

³² Κρ 4:1-24.

2.1.3.2. Το Φως και το λευκό της Μεταμορφώσεως:

Τόσο ο Μάρκος, όσο αργότερα και ο Ματθαίος χρησιμοποίησαν τον όρο «μεταμόρφωση», για να περιγράψουν την λάμψη του Χριστού και ειδικά του προσώπου του, ως ηλίου. Το ίδιο διέπει και την θεία λευκότητα με την οποία περιεβλήθησαν τα ιμάτιά του, ενώπιον των τριών μαθητών³³. Ο πρώτος, ειδικά, τονίζει το είδος της στιλβωτής αυτής λευκότητας ως θείο χαρακτηριστικό³⁴. Αντίθετα ο Λουκάς, ίσως γιατί γνωρίζει καλά την αρχαιοελληνική έννοια της μεταμορφώσεως, δεν χρησιμοποιεί τον όρο «μεταμόρφωση», παραπέμποντας, περισσότερο, προς τις έννοιες της αλλοίωσης, της δόξης, αλλά και της αναστάσεως: όπως προαναφέραμε, στις αναστάσιμες εμφανίσεις του ο Χριστός έλαβε και πάλι μια «ετέρα μορφή»³⁵.

Πρέπει να τονισθεί πως η σύγκριση με τον ήλιο δεν σημαίνει πως ο Χριστός είναι κτίσμα, αφού διακρίνεται, σαφώς, όχι, μόνο, από τους προφήτες, αλλά και από σύμπασα την Κτίση. Χάριν οικονομίας, όμως, αφού ο ήλιος είναι το φωτεινότερο φυσικό παράδειγμα, χρησιμοποιείται ως ένα μέτρο. Ορθά παρατηρείται, πως αν το θείο Φως ήταν ισοδύναμο με το ηλιακό, δεν θα έπεφταν οι μαθητές³⁶. Ανάλογα ο Δαμασκηνός, θεωρεί το φως άυλο, υπαινισσόμενος τον Χριστό ως ήλιο κατά την πλήρωση του Μαλαχίου³⁷. Ιδιαίτερα, όμως, με το θαβώρειο Φως, ασχολήθηκε ο κορυφαίος μύστης του ησυχασμού, Γρηγόριος Παλαμάς. Αφού κατά τον Ιωάννη, ο Θεός είναι Φως και αφού οι καθαροί την καρδιά μακαρίζονται πως θα τον δουν, ο Θεός γίνεται κατά χάριν μεθεκτός, παρέχει μια κάποια φωτεινή δόξα του, στο βαθμό τον οποίο την παραχωρεί, κατά Παύλο «εν εσόπτρω»³⁸.

³³ «καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς», Μτ 17:2.

³⁴ «καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς χιών, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται οὕτω λευκᾶναι», Μκ 9:2-3.

³⁵ «Δεῦτε νῦν τὴν κρείττονα, ἀλλοιωθέντες ἀλλοίωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν αὖριον, καλῶς εὐτρεπίσωμεν, ἐν ὄρει προσβῆναι», Γ' προεόρτιο τροπᾶριο Στιχηρῶν Εσπερινοῦ 5¹⁶ Αυγούστου.

³⁶ «Τοσοῦτον δὲ εἶρηται, οὐκ ἐπειδὴ τοσοῦτον αὐτῶν μόνον ἔσται τὸ φῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ἄστρου τούτου φαιδρότερον οὐκ ἴσμεν ἕτερον, ἀπὸ τοῦ γνωρίμου παραστήσαι ἠβουλήθη τὴν μέλλουσαν λαμπηδόνα τῶν ἀγίων. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ ὄρει εἰπὼν, ὅτι Ἐλάμψεν ὡς ὁ ἥλιος, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν οὕτως εἶρηκεν. Ὅτι γὰρ τοῦ ὑποδείγματος μείζον ἦν τὸ φῶς, ἔδειξαν οἱ μαθηταὶ πεσόντες. Εἰ δὲ μὴ ἄκρατον ἦν τὸ φῶς, ἀλλὰ τῷ ἡλίῳ σύμμετρον, οὐκ ἂν ἔπεσον, ἀλλ' εὐκόλως ἠνεγκαν ἄν», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν*, PG 58, 555. **Βλ. και** «καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα», Μτ 17:6.

³⁷ «λάμπει μὲν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· φωτὶ γὰρ ἀῦλῳ ταυτίζεται καθ' ὑπόστασιν, κἀνεῦθεν δικαιοσύνης γεγένηται ἥλιος», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 552C-D. **Βλ. και** στο αὐτό, 564D-565D. **Πρβλ. και** «ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης καὶ ἴασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ», Μαλ 4:1.

³⁸ «Θεὸν γὰρ ὁρῶσιν οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν, κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀψευδῆ μακαρισμὸν, ὅς φῶς ὢν, κατὰ τὴν θεολογικωτάτην Ἰωάννου τοῦ τῆς βροντῆς υἱοῦ φωνῆν, οἰκίζει τε καὶ

2.1.3.3. Η νεφέλη της Μεταμορφώσεως:

Η νεφέλη εμφανίσθηκε, την στιγμή κατά την οποία ο Πέτρος, πρότεινε, σχεδόν μηχανικά, ασφαλώς έμφοβος, να στηθούν τρεις σκηνές για τον Χριστό, τον Μωυσέα και τον Ηλία³⁹. Ούτως ή άλλως, όπως αργότερα και στην αγωνία της Γεσθημανή, οι παρόντες μαθητές δεν ήταν σε εγρήγορση. Αυτό συνέτεινε στο δέος του θείου σημείου⁴⁰. Ο φόβος τους πολλαπλασιάσθηκε, αφού δεν παρατήρησαν, μόνο, την νεφέλη, αλλά αυτή «εισήλθε» στην περιοχή τους, επισκιάζοντας αυτούς⁴¹.

Η νεφέλη ήταν φωτεινή και μέσα από αυτήν, ακούσθηκε η μαρτυρία του Πατρός⁴². Κατά τον Χρυσόστομο, η φωτεινή νεφέλη δείχνει μια γνώση η οποία διδάσκεται νοερά, ενώ η παλαιοδιαθηκική σκοτεινή νεφέλη εξέπεμπε απειλή και δικαιοσύνη. Κατά τον ίδιο, η επισκίαση πάντων των μορφών του γεγονότος, δεν αφήνει περιθώρια να γίνει σύγχυση της φωνής του Ιησού, με την φωνή του Πατρός⁴³. Δεν μαρτυρούσε ο Χριστός τον εαυτό του, αλλά ο Πατήρ τον Υιό. Ο Ανδρέας Κρήτης, αντιμετωπίζει κάτω από δογματική σκοπιά αυτήν την πτυχή: η νεφέλη συνιστά σήμα του Αγίου Πνεύματος, αχώριστου, όντως, της Αγίας Τριάδος, εκπορευόμενου εκ του Πατρός, εμφιλοχωρούμενου και αναπαυόμενου στην ουσία του Υιού, ως ομοούσιο, ομόθρονο και ομότιμο⁴⁴.

έμφανίζει έαυτόν τοίς άγαπῶσιν αυτόν καί άγαπηθείσιν ύπ' αυτού κατά τήν πρός αυτούς έαυτού έπαγγελίαν· έμφανίζει δέ ώς έν έσόπτρω τῷ κεκαθαρωμένῳ νῶ, τό καθ' έαυτόν άόρατος ύπάρχων. Τοιοῦτον γάρ ή έν έσόπτρω μορφή· φαινομένη οὐχ όραται καί σχεδόν άδύνατόν έστιν όραν τε έν έσόπτρω καί αυτό κατά ταυτό τό μορφούν τό έσοπτρον όραν», Γρηγόριος Παλαμᾶς, *Λόγος ύπερ τῶν ήρώς ήσυχάζόντων τῶν ύστέρων*, Γ', «Περί φωτός καί φωτισμοῦ θείου καί ήρώς ευδαιμονίας», Αποκρίσις Γ', 9, στο Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Συγγράμματα*, τόμ. 1 (Θεσσαλονίκη: 1988), 419. **Βλ. και** «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' έσόπτρου έν αίνιγματι, τότε δέ πρόσωπον πρός πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω έκ μέρους, τότε δέ έπιγνώσομαι καθώς καί έπεγνώσθην», Α' Κορ 13:12.

³⁹ «οὐ γάρ η̄δει τί λαλήση· ήσαν γάρ εκφοβου», Μρ 9:6.

⁴⁰ «ό δέ Πέτρος καί οί σύν αυτό η̄σαν βεβαρημένοι ύπνω», Λκ 9:32.

⁴¹ «ταῦτα δέ αυτού λέγοντος έγένετο νεφέλη καί έπεσκίασεν αυτούς· έφοβήθησαν δέ έν τῷ εισελθεῖν εκείνους εις τήν νεφέλην», Λκ 9:34.

⁴² «ἔτι αυτού λαλοῦντος ίδου νεφέλη φωτεινή έπεσκίασεν αυτούς, καί ίδου φωνή έκ τής νεφέλης λέγουσα· οὗτός έστιν ό υίός μου ό άγαπητός, έν ᾧ ευδόκησα· αυτού ακούετε», Μτ 17:5.

⁴³ «'Ιν' οὖν πιστεῦσωσιν, ότι παρὰ τοῦ Θεοῦ ή φωνή φέρεται, εκείθεν έρχεται. Καί ή νεφέλη φωτεινή... Όταν μέν γάρ άπειλή, σκοτεινήν δείκνυσιν, ὡσπερ έν τῷ Σινᾶ· Εισήλθε γάρ, φησίν, εις τήν νεφέλην καί εις τόν γνώφον ό Μωϋσης, καί ώς άτμεις, οὕτως έφέρετο ό καπνός· καί ό Προφήτης φησι περί τής άπειλής αυτού διαλεγόμενος· Σκοτεινόν ὕδωρ έν νεφέλαις άέρων· ένταῦθα δέ, έπειδή οὐ φοβήσαι έβούλετο, αλλά διδάξαι, νεφέλη φωτεινή», Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τόν Άγιον Ματθαῖον τόν ευαγγελιστήν*, PG 58, 553.

⁴⁴ «Καί γάρ οὐκ έστιν άλλως, ή έν τῷ Υίῳ τόν Πατέρα, ή έν τῷ Πατρί τόν Υιόν ένοπτριζεσθαι, ότι μη έν τῷ Πνεύματι τῷ Αγίῳ· ό παρὰ τοῦ πατρός εκπορευεται μέν, Υίῳ δέ κατ' οὐσίαν εμφιλοχωρεῖ καί αναπαυεται, ώς ομοούσιον καί ομόθρονον καί ομότιμον», Ανδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εις τήν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ήμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 953B.

2.2. Η Μεταμόρφωση ως προφητική εκπλήρωση και τύπος των Εσχάτων:

Ο Ωριγένης σχολιάζοντας τον κατεξοχήν προφητικό στίχο της εορτής⁴⁵ (έναν στίχο ο οποίος σαφώς αναφέρεται στον Δημιουργό του Κόσμου), γράφει πως το Θαβώρ υπήρξε ο τόπος της Μεταμορφώσεως, ενώ το Ερμών το όρος όπου ο Χριστός ανέστησε τον υιό της χήρας της Ναϊν⁴⁶. Εντούτοις θα λέγαμε, ότι εκπληρώνεται ως προφητεία όχι μόνο αυτός ο στίχος, αλλά όλος ο Ψαλμός ΠΗ΄.

Ο Ψαλμός αυτός έχει δεδομένη διαχρονική και εσχατολογική ταυτότητα. Παρούσα σε αυτόν είναι τόσο η ιδιότητά του Υψίστου Κριτού, όσο και η εσχατολογική ετοιμασία του θρόνου⁴⁷. Η διαθήκη, η ουράνια μαρτυρία και η σύναξη των αγίων ως παρουσία στο γεγονός, αλλά και εκκλησιολογία, καθώς και η νεφέλη εμπεριέχονται⁴⁸. Το θείο άκτιστο φως και η αλλοίωση του προσώπου του, απαντούν εξίσου⁴⁹. Πολλά είναι τα ψαλμικά σημεία, τα οποία προαναγγέλλουν την κοσμική και τελική θεία τιμωρία. Απαντά μάλιστα ένας στίχος, ο οποίος καλλιεργεί μια διαλεκτική με άλλες παραδόσεις, τονίζοντας το βέβαιο της θεία επαγγελίας και το απόλυτο της κυριαρχίας Του σε ζωή και θάνατο. Σε αυτόν ανιχνεύουμε τον θείο θρονισμό, ο οποίος παρομοιάζεται, κατ' οικονομία, με τον ήλιο και τη σελήνη⁵⁰.

Στον ΠΗ΄ Ψαλμό, ενυπάρχουν δύο βασικά στοιχεία: η δικαιοσύνη και το έλεος, τα οποία επικαλείται και ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς, ετεροαναφέροντας τους άγιο Νείλο και Μέγα Βασίλειο. Αμφότερα συνδέονται με την δια της θείας χάριτος ευλογία της θείας γνώσης προς τους ανθρώπους. Ενώ η ανθρώπινη γνώση μπορεί να κατακτηθεί και εδραιωθεί σε όλους τους ανθρώπους με την μελέτη και την άσκηση,

⁴⁵ «σοί εἰσιν οἱ οὐρανοί, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας. Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἐκτίσας, Θαβώρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται», Ψλ 88:12-13.

⁴⁶ «Θαβώρ δὲ ἐστὶ τὸ ὄρος τῆς Γαλιλαίας, ἐφ' οὗ μετεμορφώθη ὁ Χριστός, Ἐρμωνιεὶμ δὲ ἐστὶν ὄρος ἐφ' οὗ κεῖται ἡ πόλις Ναϊν, ἐν ἣ ἤγειρε τὸν τῆς χήρας υἱὸν ὁ Θεός», Ωριγένης, *Εἰς Ψαλμοὺς*, PG 12, 1548D.

⁴⁷ «Τὰ ἐλέη σου Κύριε εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου, ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου», Ψλμ 88:2-3. **Βλ. και** «δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου, ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου», Ψλ 88:15.

⁴⁸ «διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, ὦμοσα Δαυῖδ τῷ δούλῳ μου· ἕως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου. ἔξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἁγίων. ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ; ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλή ἁγίων, μέγας καὶ φοβερός ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ», Ψλ 88:4-8.

⁴⁹ «μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν· Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται», Ψλ 88:16.

⁵⁰ «ἅπαξ ὦμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυῖδ ψεύσομαι τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός», Ψλ 88:36-38.

το άκτιστο θείο Φως χαρίζεται. Ευλογεί έναν νουν, ο οποίος απαλλάσσεται των παθών⁵¹. Το θείο Φως ονομάζεται και γνώση και εδώ αντικατοπτρίζεται ο θείος έρωσ: η ερωτική πράξη πολλές φορές στην αρχαία ελληνική γλώσσα περιγράφεται με το ρήμα «γνωρίζω».

Πέρα από τον Ψαλμό ΠΗ', θα πρέπει να μνημονεύσουμε και την άποψη του Ιωάννου Δαμασκηνού για την Μεταμόρφωση, ως εικόνα του τύπου της μωσαϊκής θεοπτίας: ο Μωσής στην παλαιοδιαθηκική περίοδο έζησε μια στοιχειώδη παρατήρηση του Θεού⁵². Στο Θαβώρ, τόσο οι επιλεγέντες μαθητές, όσο και ο ίδιος ο Μωσής, αξιώθηκαν να βιώσουν μια ασύγκριτα μεγαλύτερη δόξα του⁵³.

Εικόνα 4 Ψαλμός 88 (αποσπ.), Theodore Psalter, f 118r, 1066 μ.Χ., Βρετανική βιβλιοθήκη, Λονδίνο

⁵¹ «Ο καππαδόκης Βασίλειος, φησί, τήν μέν ανθρωπίνην γνώσιν μελέτη καί γυμνασία κρατύνει, τήν δέ εκ Θεου χάριτος εγγινομένην, δικαιοσύνη καί έλεος' καί τήν μέν προτέραν δυνατόν καί τούς έμπαθείς ύποδέξασθαι, τής δέ δευτέρας οί άπαθείς μόνοι εισί δεκτικοί, οί καί παρά τόν καιρόν τής προσευχής τό οικείον φέγγος του νου περιλάμπον αυτούς θεωροϋσι». Συνήκας, αδελφέ, σαφώς ότι νους παθών απαλλαγείς ως φως αυτός έαυτόν κατά τήν προσευχήν όρα καί θείω περιλάμπεται φωτί;», Γρηγόριος Παλαμάς, *Λόγος ύπέρ των ιερώς ήσυχάζόντων των ύστέρων*, Γ, «Περί φωτός καί φωτισμού θείου καί ιεράς εύδαιμονίας», Απόκρισις Γ', 7, στο Π. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά. Συγγράμματα*, τόμ. 1 (Θεσσαλονίκη: 1988), 417.

⁵² «καί άφελω τήν χειρα, καί τότε όψει τά όπίσω μου, τό δέ πρόσωπόν μου οϋκ όφθήσεται σοι... καί κατέβη Κύριος έν νεφέλη καί παρέστη αυτώ εκει' καί εκάλεσε τω όνόματι Κυρίου. Καί παρήλθε Κύριος πρό προσώπου αυτου», Εξ 33:23 καί 34:5-6.

⁵³ «καί ειπεν' ου δυνήση ιδειν τό πρόσωπόν μου' ου γάρ μη ίδη ανθρωπος τό πρόσωπόν μου καί ζήσεται. καί ειπε Κύριος' ιδου τόπος παρ' έμοι, στήση επί τής πέτρας' ήνίκα δ' αν παρέλθη ή δόξα μου, καί θήσω σε εις όπήν τής πέτρας καί σκεπάσω τή χειρί μου επί σε, έως αν παρέλθω' καί άφελω τήν χειρα, καί τότε όψει τά όπίσω μου, τό δέ πρόσωπόν μου οϋκ όφθήσεται σοι», Εξ 33:20-23.

3 ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΒΟΣΚΟΥΣΑ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

3.1. Ερμηνευτικά της εικονογραφίας της Μεταμορφώσεως:

3.1.1. Η εκκλησιολογική και λειτουργική έδραση της εικόνας:

Ψηλαφώντας την εικόνα της Μεταμορφώσεως, ξεκινούμε έχοντας κατά νου δύο δεδομένα: το πρώτο είναι πως το θέμα συναντάει σε μια σειρά χριστολογικών εικόνων, οι οποίες περιλαμβάνουν το στοιχείο του πέτρινου ή ορεινού όγκου: Γέννηση Χριστού, Βάπτιση, Μεταμόρφωση, Λίθος, Εις Άδου Κάθοδος. Αυτός ο συνδυασμός έχει αδιάσπαστη σχέση με την οίκηση / οικοδόμηση της Εκκλησίας, την λειτουργική, την σάρκωση του Χριστού, την σταύρωση και την ανάσταση Του.

Εικόνα 5 Η Μεταμόρφωση του Χριστού, ψηφιδωτό, Μονή Αγίας Αικατερίνης Σινά, διακρίνεται η εσχολογική απουσία του Θαβώρ, και ο Χριστός ως δότης του Νόμου της Παλαιάς Διαθήκης, ~548 π.Χ.

Συνέχεια του πρώτου είναι και το δεύτερο στοιχείο: η εορτολογική σύνδεση της Μεταμορφώσεως, με την εν Χαλκηδόνι Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο του 451. Ειπώθηκε ήδη, πως σήμερα τιμάται στην ημερομηνία κατά την οποία υπήρχε, αιώνες πριν, η λειτουργική ανάμνηση της Συνόδου αυτής. Ακολουθώντας, λοιπόν, τα συμβολικά κείμενα έως και την Δ΄ Οικουμενική, δεν μπορούμε παρά να θεωρήσουμε ως σημαινόμενο της εικόνας της, την ορθή ομολογία ως ευχαριστιακή προϋπόθεση⁵⁴. Έχουμε, σαφέστατα, την βάση οικοδόμησης της Εκκλησίας⁵⁵.

Ο ομοούσιος Χριστός ως ύψιστος Θεός, διαχωρίζεται από τους αμφιπόλους του και εν γένει από τα κτίσματα, στα οποία ως πρωτότοκο ο Άρειος τον κατέτασσε⁵⁶. Το ομοούσιο του δεν δόθηκε κατά υιοθεσία σε κάποια θεοφάνεια, όπως η Βάπτιση, αλλά είναι κατά φύσει: κατά την Μεταμόρφωση δίνεται η μαρτυρία του Πατρός για την θεϊκή μονογένεια του⁵⁷. Σε εποχές όπου εδάφη αποσπώνταν από την σφαίρα της Κωνσταντινουπόλεως εκτιθέμενα στον μονοφυσιτισμό, οι βυζαντινοί ζωγράφοι εξιστόρησαν την τέλεια θεϊκή και τέλεια ανθρώπινη φύση μετά την θεία σάρκωση σε μορφή ένωσης⁵⁸. Ξεχωρίζεται από τον τεθνεώτα παραλήπτη του Νόμου, αλλά και τον κατά χάριν ζώντα προφήτη. Ωστόσο, το τελευταίο αν και ισχύει τυπικά, δεν ισχύει εκκλησιολογικά, όπου ο λειτουργικός χρόνος είναι ενοποιημένος. Δεν υπάρχουν νεκροί και μη, αλλά ζώντες παρά τω Θεώ και εντός της ευχαριστιακής Εκκλησίας⁵⁹. Ο Χριστός είναι Κύριος της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης⁶⁰.

⁵⁴ I. Ζηζιούλας, μητροπολίτης Περγάμου, *Ευχαριστίας Έξemplάριον* (Μέγαρο: Ευεργέτις, 2011), 23.

⁵⁵ «Λέγει αυτοῖς· ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγεται εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπε· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς», Μτ 16:15-18. **Βλ. και** «Αὕτη ἡ πίστις ἡ ἀκλινής καὶ ἀκλόνητος, ἐφ' ἣν ὡς πέτραν ἡ Ἐκκλησία ἐστήρικται, ἧς ἐπαξίως ἐπώνυμος γέγονας», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 556A-B.

⁵⁶ «Ἀνάρχως μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς, τὴν φυσικὴν ἀκτῖνα ἀναρχον κέκτηται τῆς θεότητος, οὐχ ὕστερον τὸ εἶναι, οὐδ' αὖ τὴν δόξαν προσλαμβάνομενος», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 564B.

⁵⁷ «καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς, τῆς ἄνωθεν παρὰ τοῦ πατρὸς φερομένης ἐπαΐειν, μαρτυροῦσης ἀψευδῶς τῷ Μονογενεῖ τὴν θεότητα», Ἀνδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 936C.

⁵⁸ «Νῦν ὥραθη τὰ τοῖς ἀνθρωπίνους ἀθέατα ὄμμασι, σῶμα γῆϊνον θείαν ἀπαυγάζον λαμπρότητα, σῶμα θνητὸν, δόξαν πηγάζον θεότητος. Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ, ἡ σὰρξ τε Λόγος ἐγένετο, εἰ καὶ μὴ θείας ἐξειστήκει φύσεως», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 545B-548C.

⁵⁹ «Θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν», Λκ 20:38.

⁶⁰ «Σήμερον φωτὸς ἀπροσίτου ἄβυσσος· σήμερον αἰγλῆς θείας χύσις ἀπεριόριστος ἐν Θαβῶρ τῷ ὄρει τοῖς ἀποστόλοις αὐγάζεται. Σήμερον παλαιᾶς καὶ νέας διαθήκης Δεσπότης γνωρίζεται Ἰησοῦς Χριστὸς», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 545B-548A.

3.1.2. Βασικά στοιχεία της εικόνας της Μεταμορφώσεως:

3.1.2.1. Η θεία δόξα και ο εσχατολογικός εικονογραφικός χαρακτήρας:

Ο Χριστός εικονογραφείται μέσα σε δόξα, την οποία επισκιάζει η νεφέλη. Μέσα από αυτήν ακούγεται η πατρική μαρτυρία περί της θεότητας του. Δεν υπάρχουν περιθώρια για συμβιβαστικές θεολογίες, όπως η περί ψιλής φύσεως του Χριστού κατά τον αιρετικό Ευτυχή⁶¹. Ένας λειψός θεός δεν μπορεί να είναι το κυρίαρχο και δοξασμένο πρόσωπο των Εσχάτων. Η άνοδος στο Θαβώρ προαναγγέλλει την άνοδο στην Ιερουσαλήμ, η δόξα του Θαβώρ την σταυρική ύψωση και δόξα, οδηγώντας στην Ανάσταση και την ύψωση της Αναλήψεως, όντως τύπος της εσχατολογικής Δευτέρας Παρουσίας.

Ο Χριστός ακολουθώντας, συνήθως, την βιβλική διήγηση, φέρει λευκά μιάτια, λουσμένα στο θείο Φως. Ωστόσο σε κάποιες περιπτώσεις η ενδυμασία του εικονίσθηκε με διπλά χρώματα, όπως στην περίπτωση ενός ευαγγελισταρίου από τη Νίκαια ή Νικομήδεια του ΙΓ΄ αιώνα. Είναι προς διερεύνηση αν το ανοιχτό γαλάζιο και το κόκκινο χρώμα, απηχεί την εν Χριστώ μυστηριακή ζωή, ως αναγέννηση εξ ύδατος και πνεύματος ή τις δύο φύσεις του Ιησού, αναλυμένες, πιθανώς, ως διττή ιδιότητα, όντας φύσει Θεός και μη χθόνιος και συνάμα άνθρωπος και οικιστής⁶².

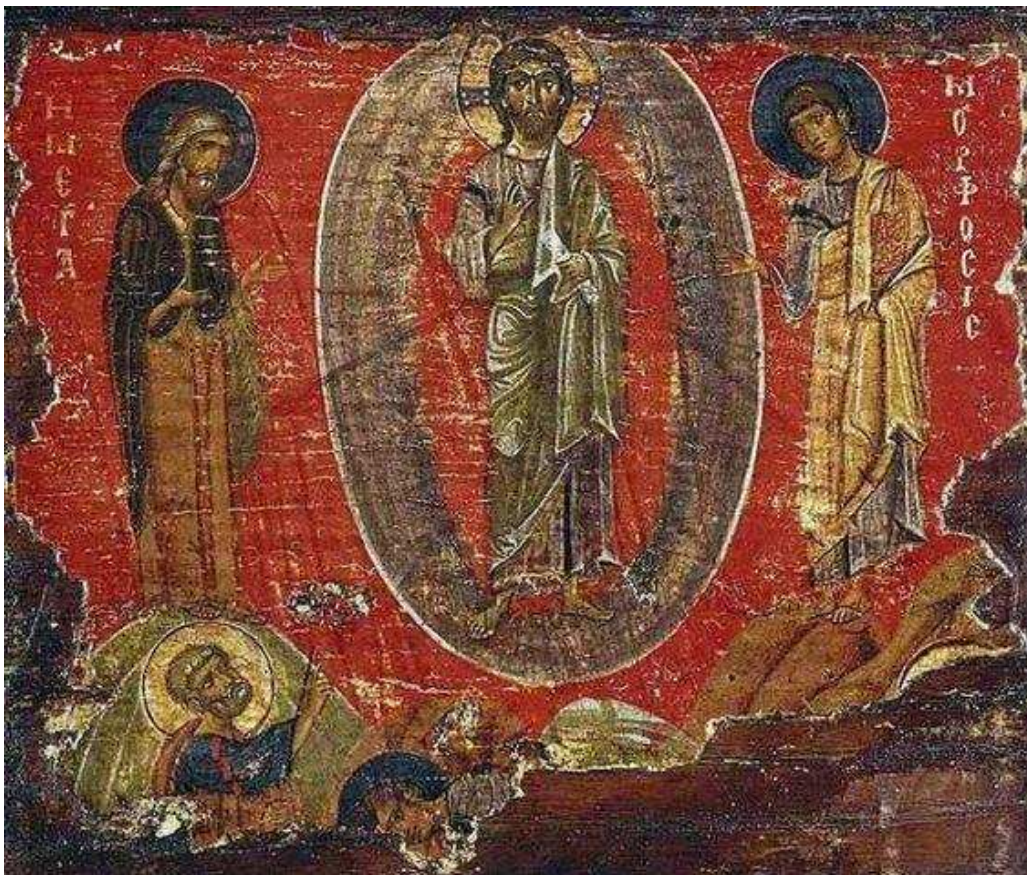

Εικόνα 6 Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, χειρόγραφο ευαγγελιστάριο, Μουσείο J. Paul Getty, ΙΓ΄ αιώνας

⁶¹ «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Τοῦτο πάσης τῆς κτίσεως ἀγαλλίαμα· τοῦτο γέρας ἀνθρώποις, καὶ ἀναφαίρετον καύχημα. Ἄνθρωπος γάρ, εἰ καὶ μὴ ψιλός, ὑπάρχει ὁ μαρτυρούμενος», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96 549D.

⁶² «συνετάφημεν σὺν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὡσπερ ἠγγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν», Ρωμ 6:4. Βλ. καὶ «ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», Ἰω 3:5.

Η δόξα μέσα στην οποία εγγράφεται ο Χριστός, αποτυπώνεται με διάφορα σχήματα: τριπλός κύκλος ο οποίος παραπέμπει στην Αγία Τριάδα, οκτάγωνα, αμυγδαλωτές μορφές σε εξιδανικευμένο λευκό ή χρυσό, σχήματα ακτινών τα οποία φέρουν συνολικά 6 ή 8 ακτίνες. Οι τελευταίοι αριθμοί στην αρχαία συμβολική, σήμαιναν κλασικά τον ήλιο – δημιουργό ή τις εξ ύδατος γεννήσεις μουσών και τα τυμφαία⁶³. Αν τα παραπάνω δεν αποτελούν τυποποιημένα μοτίβα, αλλά, τουλάχιστον σε παλαιότερες εποχές, ήταν συνειδητές συμβολικές επιλογές, τονίζουν τον Χριστό ως Ήλιο – Δημιουργό καθώς και την μυστηριακή χριστιανική αναγέννηση. Σε σπάνιες περιπτώσεις, μέσα στην δόξα υπάρχει το κόκκινο χρώμα. Δεν είναι βέβαιο αν τίθεται ως σύμβολο της προφητείας (και άρα της πατρικής μέσα στην νεφέλη μαρτυρίας) ή του Αγίου Πνεύματος ή της θεότητας ως πυρ (εικ. 7).

Εικόνα 7 Δείγμα βυζαντινής απεικόνισης της Μεταμορφώσεως με κυρίαρχη επιλογή το κόκκινο - πορφυρό χρώμα

⁶³ «Ἦκεις, ὦ ποταμοῦ παῖ, ἦκεις, ἐπλάθης Φιλίου πρὸς αὐλὰν ἀσπαστός, ἐπεὶ σε χρόνῳ Πιερίσ μάττηρ ὃ τε καλλιγέφυρος ποταμὸς πορεύει Στρυμών, ὅς ποτε τὰς μελωδοῦ Μούσας δι' ἀκηράτων δινηθεὶς ὑδροειδῆς κόλπων σὰν ἐφύτευσεν ἦβαν. Σὺ μοι Ζεὺς ὁ φαναῖος ἦκεις διφρευὼν βαλιαῖσι πῶλοις. Νῦν, ὦ πατρίς ὦ Φρυγία, ξὺν θεῷ νῦν σοὶ τὸν ἐλευθέριον Ζῆνα πάρεστιν εἰπεῖν», Εὐριπίδης, *Ρήσος*, 346-349.

Στον έντονα εσχατολογικό χαρακτήρα της παράστασης αυτής, συντείνουν τα δύο πιο διάσημα και παλαιοχριστιανικά παραδείγματα: της Αγίας Αικατερίνης του Σινά και του Αγίου Απολλιναρίου in Classe της Ραβέννας. Αμφότερα ψηφοθετήθηκαν, την ίδια περίπου περίοδο, σε θριαμβικές αψίδες. Στην πρώτη περίπτωση, η Μεταμόρφωση φιλοτεχνήθηκε το 548 χωρίς το όρος Θαβώρ (εικ. 5). Μια επιλογή η οποία αφαιρώντας τα παρεχόμενα ιστορικά φυσικά στοιχεία, οδεύει προς τα αμετάβλητα της μετα-ιστορίας των Εσχάτων⁶⁴. Ο Cyril Mango στέκεται σε τρία σημεία: την διάκριση Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, με κοινό τόπο, αντίστοιχα, τον βαθμό της θεοπτίας του Μουσέως, την δι' ασκήσεως και χάριτος βίωση του θείου φωτός και την απουσία του Θαβώρ, ως μάλλον διαχρονικού στοιχείου⁶⁵. Όμως η επιλογή της θέσης, στη θριαμβική αψίδα, δεν αφήνει περιθώρια: το ιερό και ειδικά το πλέον προβεβλημένο σημείο του, συνιστά, λειτουργικά, εικόνα του ουράνιου θυσιαστηρίου. Αυτός ο ιερός τόπος είναι Έσχατα και ανάλογα εξιστόρησε, τότε, ο καλλιτέχνης⁶⁶.

Η δεύτερη παράσταση της Ραβέννας, είναι σύγχρονη του Σινά, αφού ο Ναός εγκαινιάστηκε στις 9 Μαΐου του 549. Στην θριαμβική αψίδα η Μεταμόρφωση εκτελέστηκε με ιδιαιτερότητες, επηρεασμένη, ως ένα βαθμό, από την ανεικονική διακόσμηση, την οποία προωθούσε στην ανατολή ο Ιουστινιανός.

Εικόνα 8 Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, ψηφιδωτό (λεπτ.) Αγίου Απολλιναρίου in Classe, Ravenna, 549(;) μ.Χ.

⁶⁴ Κ. Μανάφης (γεν. εποπτ.), *Οι Θησαυροί της Μονής* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1990), 61-67.

⁶⁵ C. Mango, «Interpreting the Sinai mosaic», *Sinaiticus*, (2013), 14-15.

⁶⁶ «Αχειροποίητος Ἐκκλησία ... χειροποιήτου ... ὑποφαίνεται... ἱερατεῖον μὲν ὥσπερ ἔχων τὸν ἄνω κόσμον ... ναὸν δέ, τὸν κάτω...», Μάξιμος ὁμολογητής, *Μυσταγωγία*, PG 91, 669B.

Κεντρική θέση επέχει ένας μνημειακός σταυρός, στο κέντρο του οποίου υπάρχει ένα μετάλλιο. Μέσα σε αυτό εγγράφεται η προτομή του Χριστού. Οι παρόντες απόστολοι απεικονίσθηκαν ως τρεις αμνοί χαμηλότερα. Το φόντο είναι παραδείσιο, αντανακλώντας και την εσχατολογική αποκατάσταση της Κτίσης⁶⁷. Σε επίδραση από την Βάπτισμα, ψηλά εμφανίζεται η πατρική μαρτυρία ως χειρ, κάτι που δεν ακολουθείται, κατά κανόνα, στην εικονογραφία της Μεταμορφώσεως (εικ. 8).

3.1.2.2. Ο επίσκοπος ως τύπος Χριστού:

Μια κατεύθυνση την οποία καλλιεργεί το θέμα μας, είναι ο Χριστός ως τύπος Χριστού κατά την ευχαριστιακή και μυστηριακή σύναξη. Το γεγονός δεν συντελέστηκε ακούσια του Χριστού, αλλά αφού ο Χριστός θέλησε να πάει στο Θαβώρ με σκοπό την προσευχή. Κατά την διάρκεια, λοιπόν, αυτής της προσευχής του, το πρόσωπό του μεταμορφώθηκε - αλλοιώθηκε. Το ίδιο συνέβη και στον ιματισμό του Χριστού, ο οποίος προσέλαβε θείο λευκό φως και τον ανέδειξε⁶⁸. Όλο αυτό, παραπέμπει στην ιωάννεια παράδοση του Λόγου. Τολμούμε να πούμε, χωρίς να διεκδικούμε την πρωτοτυπία, πως το προοίμιο του Κατά Ιωάννη, εμπεριέχει την εμπειρία της Μεταμορφώσεως⁶⁹. Ίσως αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο ο επόπτης του γεγονότος Ιωάννης δεν καταθέτει ευαγγελικά την δική του εμπειρία. Δια του επισκόπου ως τύπου Χριστού και προεξάρχοντος - προέδρου της Θείας Λειτουργίας, αγιάζονται οι λοιποί ιερείς και τα λοιπά εκκλησιαστικά μέλη.

3.1.2.3. Το εικονογραφικό Όρος, η σύναξη των εποπτών και η παροικία της εκκλησιαστικής σύναξης:

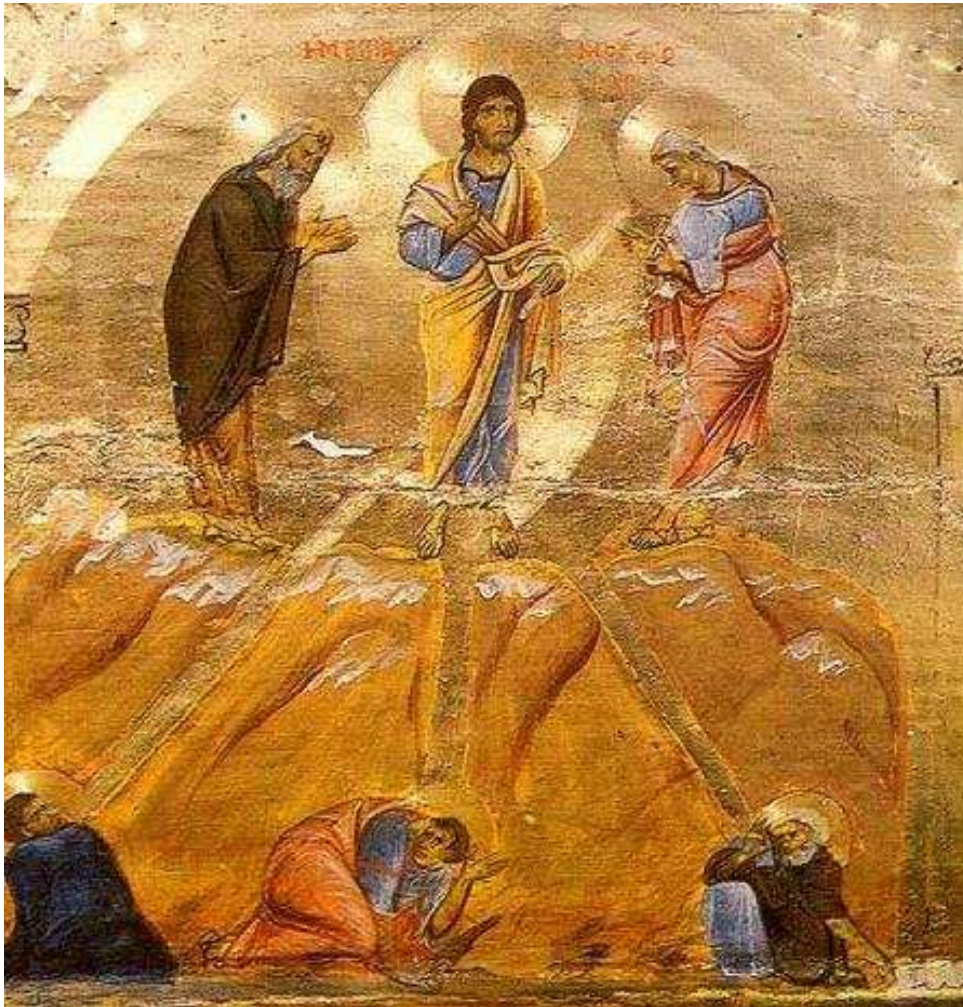
Το Όρος στην συντριπτική πλειοψηφία αναπαρίσταται με την τρικόρυφη μορφή. Ο Χριστός και οι προφήτες, εδράζονται σε έτερες κορυφές, όντες μεταξύ τους κατά φύση ετερούσιοι, ανεξάρτητα αν ο Χριστός, οικονομικά, σαρκώθηκε με τέλεια ανθρώπινη φύση. Σε μια σπάνια αναπαράσταση, η οποία, πιθανότατα, εναρμονίσθηκε

⁶⁷ «καινούς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν», Β΄ Πε 3:13.

⁶⁸ «Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὥσει ἡμέραι ὀκτῶ καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἕξαστράπτων», Λκ 9:28-29.

⁶⁹ «ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων... Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον... Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας...», Ιω 1:4, 1:9 καὶ 1:14. **Βλ και** «πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσω μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ», Ιω 3:20.

στην ιδιαιτερότητα του Σινά, το όρος δεν εικονίζεται ως τρικόρυφο, αλλά, σχεδόν, με επίπεδη κορυφή (εικ. 9). Η ακτίνα η οποία καταλήγει στον Ιωάννη, δείχνει να διχοτομεί το όρος. Σε αυτό το εικαστικό αποτέλεσμα, τα δύο πόδια του Χριστού, φαίνεται να πατούν σε διαφορετικά τμήματα. Το όλο αποτέλεσμα είναι σαν να θέτει τον Χριστό ως *maximus pontificus* / αρχιερέα και γεφυροποιό, ο οποίος γεφυρώνει το προκύπτον χάσμα. Τυχαίο εικαστικό αποτέλεσμα ή συνειδητή επιλογή για το χάσμα μεταξύ του θανάτου και της ζωής, μεταξύ της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, του Νόμου και των Εσχάτων;⁷⁰

Εικόνα 9 Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, φορητή εικόνα, Συλλογή Ι. Μ. Αγίας Αικατερίνης Σινά, 16^{ος} αιώνας

Ειπώθηκαν πολλά για την παρουσία των προφητών. Μπορεί να γίνει επίκληση του βέβαιου της νομικής μαρτυρίας, αν και η μαρτυρία του Πατρός δεν υπόκειται σε

⁷⁰ «μεταξύ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν», Λκ 16:26.

νομικές συμβάσεις. Σε αυτήν την περίπτωση, δίνεται η προοπτική της έσχατης αρνητικής κρίσης στην μη ορθή ομολογία του Χριστού⁷¹. Οι Μωσής και Ηλίας τονίζουν ορισμένοι, πως διαλέγονται με τον Χριστό. Αν ακολουθήσουμε τον άγιο Ανδρέα Κρήτης, μαρτυρούν τον Χριστό ως κτίστη του Κόσμου και εκπληρωτή του Νόμου και των προφητών⁷². Ας συμπληρώσουμε, πως όταν ο Χριστός μιλά για το Νόμο και προφήτες, το συνδέει με τον ίδιο ως εκπλήρωση και όχι κατάλυσή τους, με την διαχείριση της οργής (θα ακολουθούσε το Πάθος), αλλά και την αφοσίωση στο Θεό και την αγάπη προς τον πλησίοντα ως συγκεφαλαίωση του Νόμου⁷³.

Για την παρουσία των μαθητών, παραθέσαμε διάφορες πατερικές απόψεις. Θα προσθέσουμε και τα εξής, πάντα υπό το ίδιο πρίσμα της μαρτυρίας προς τον Χριστό. Ο Πέτρος ήταν αυτός ο οποίος φοβήθηκε την έλευση του Πάθους⁷⁴, αρνήθηκε το Χριστό⁷⁵, ο οποίος προσευχήθηκε για να μην χάσει την ψυχή του⁷⁶. Για τον Ιωάννη ας λεχθεί, πως ήταν συγγενής του αρχιερέως και θα δέχονταν μεγάλη πίεση. Υπήρξε μαθητής του Προδρόμου, των οποίων οι περισσότεροι συμμαθητές δεν ακολούθησαν τον Χριστό. Για τον Ιάκωβο δεν πρέπει να λησμονηθεί, πως έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην μετάβαση προς την Καινή Διαθήκη, με την τοποθέτησή του στην Αποστολική Σύνοδο. Μάλιστα εκεί επικαλέσθηκε λόγο περί σκηνής (και η σκηνή είναι προσωρινή), από προφητεία του Αμώς⁷⁷. Κάθε τοπική εκκλησία, έχει προσωρινό χαρακτήρα, αποτελεί παροιμία και όχι αποικία, της ουράνιας Μητρόπολης. Το στοιχείο αυτό είναι εκκλησιολογικό⁷⁸. Να σημειωθεί, επίσης, πως η ίδια τριάδα μαθητών, ήταν παρούσα και στην ανάσταση της θυγατρός του Ιαεΐρου⁷⁹.

⁷¹ «ἐπὶ δυοῖν μάρτυσιν ἢ ἐπὶ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθανεῖται ὁ ἀποθνήσκων· οὐκ ἀποθανεῖται ἐφ' ἐνὶ μάρτυρι», Δτ 17:6.

⁷² Ανδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 940C-941B. **Βλ. και** «Νόμου καὶ Προφητῶν σε Χριστέ, ποιητὴν καὶ πληρωτὴν ἐμαρτύρησαν, ὁρῶντες ἐν τῇ νεφέλῃ, Μωϋσῆς ὁ θεόπτης, καὶ Ἡλίας ὁ ἔμπυρος ἀρματηλάτης καὶ ἄφλεκτος οὐρανοδρόμος, ἐπὶ τῆς Μεταμορφώσεώς σου, μεθ' ὧν καὶ ἡμᾶς τοῦ σοῦ φωτισμοῦ ἀξίωσον Δέσποτα, ὑμνεῖν σὲ εἰς τοὺς αἰῶνας», Δοξαστικὸ Αποστίχων Εσπερινοῦ 5¹⁵ Αυγούστου.

⁷³ Μτ 5:17. Βλ. και Μτ 7:12. Πρβλ. και Μτ 22:37-40.

⁷⁴ Μτ 16:22-23 κ.ε.

⁷⁵ Ιω 18:16-18 και 18:25-27.

⁷⁶ «Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Σίμων Σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σίτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις σου· καὶ σὺ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου», Λκ 22:31-32.

⁷⁷ «μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα πάντα», Πρ 15:16-17. Βλ. και Αμ 9:11-12.

⁷⁸ «οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν», Εβρ 13:14.

⁷⁹ «καὶ οὐκ ἀφήκεν αὐτῷ οὐδένα συνακολουθῆσαι εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου», Μκ 5:37.

Φυσικά ελλοχεύει πάντα η ιδέα, το ότι πολλοί οι καλεσμένοι, λίγοι οι εκλεκτοί, αλλά και το ότι η παρούσα φύση του ανθρώπου είναι πεπερασμένη. Η θεία δόξα δεν επηρέασε τους δύο προφήτες, σε αντίθεση με τους μαθητές, οι οποίοι απεικονίζονται πεσμένοι στο έδαφος. Ενστικτωδώς, βέβαια, ακολούθησαν την βιβλική παράδοση, πως όποιος ορά τον Θεό πεθαίνει⁸⁰. Όμως ο Δαμασκηνός αναγνωρίζει τον Χριστό, τόσο στην πέτρα η οποία προστάτεψε τον Μωυσέα, όσο και τους παρόντες στην θεοπτία. Ούτως ή άλλως, είναι η μόνη θύρα αθανασίας⁸¹.

Αναφορικά με τα ιμάτια των αποστόλων τα οποία το θείο Φως λάμπρυνε, αναγνωρίζουμε πως υφίστανται μεγάλες λειτουργικές και οντολογικές προεκτάσεις. Τόσο ως προϋπόθεση για την συμμετοχή στα μυστήρια της Εκκλησίας, όσο και για την ανακαινιστική δύναμη του Πνεύματος.

Εικόνα 10 Σε αυτήν την βυζαντινή τοιχογραφία από την Καππαδοκία, διακρίνουμε, ιδιαίτερα, την λεύκανση την οποία προκάλεσε η Μεταμόρφωση του Χριστού

⁸⁰ και εἶπεν· οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδη ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. καὶ εἶπε Κύριος· ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοί, στήσῃ ἐπὶ τῆς πέτρας· ἡνίκα δ' ἂν παρέλθῃ ἡ δόξα μου, καὶ θήσω σε εἰς ὀπὴν τῆς πέτρας καὶ σκεπάσω τῇ χειρὶ μου ἐπὶ σέ, ἕως ἂν παρέλθω· καὶ ἀφελῶ τὴν χεῖρα, καὶ τότε ὄψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι», Εξ 33:20-23.

⁸¹ «Σήμερον ὁ τῆς παλαιᾶς ἑξαρχος Μωσῆς, ὁ θεῖος νομοθέτης, ἐν ὄρει Θαβῶρ τῷ νομοδότῃ Χριστῷ δουλοπρεπῶς ὡς Δεσπότη παρίσταται, καὶ τούτου τὴν οἰκονομίαν ἀγάζεται, ἦν τυπικῶς πάλαι μεμυσταγωγῆτο· τοῦτο γὰρ φαίην ἂν ἐγὼ γε δηλοῦν Θεοῦ τὰ ὀπίσθια· καὶ τρανῶς ὀρᾷ τὴν δόξαν τῆς θεότητος, σκεπασθεὶς ὑπὸ τὴν τῆς πέτρας ὀπὴν, ἣ φησιν ἡ Γραφή· Πέτρα δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὁ σαρκωθείς Θεός, Λόγος καὶ Κύριος», Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, PG 96, 548A. **Βλ. και** «ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὐρήσει.», Ἰω 10:9.

Αρκετά εικονογραφικά στοιχεία, εδώ, μπορεί να έχουν αντληθεί από την υμνολογία. Να σημειωθεί, πως στον Ιωάννη Δαμασκηνό και τον αδερφό του Κοσμά μελωδό, αποδίδονται λειτουργικά κείμενα της Εορτής της Μεταμορφώσεως⁸². Απηχείται, συχνά, το θέμα του ιερού Γάμου, του Χριστού με την Εκκλησία και η λάμπρυνση της στολής της ψυχής, ειδικά στον Ανδρέα Κρήτης⁸³. Η φύση του Αγαθού είναι ακοινωνήτη με τα κτίσματα, όμως μέσω της μυστηριακής ζωής, ο πιστός ευλογείται δια του Αγίου Πνεύματος και μπορεί να μετέχει, ειδικά κατά την Ευχαριστία της Εορτής⁸⁴. Εδώ σημαντική είναι η παρατήρηση, πως στο Πρωτάτο του Αγίου Όρους, το φως εκφράζεται «μελανό» αντί για υπέρλευκο, ως ορατό στα μη σαρκικά μάτια (Εικ. 14)⁸⁵. Η δυνατότητα αυτής της όρασης, προκύπτει από την παύλεια παράδοση, παραπέμποντας στον καθαρμό του νοός, για τον οποίο τόσο πολύ εργάστηκε ο Γρηγόριος Παλαμάς. Ο εν λόγω στίχος του απ. Παύλου, φαντάζει σαν κεντρική ιδέα της πολύπλευρης αυτής παράστασης:

«καὶ μὴ συσχηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον»⁸⁶

⁸² Σ. Νικηφόρου, «Η Εορτή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στη βυζαντινή μελοποιία» (Διπλωματική εργασία: ΑΠΘ, 2012), 26-27.

⁸³ «τὸ ὑψηλὸν τῆς μεταμορφώσεως συνανέλθωμεν ὄρος τὸν μὲν ὑλώδη καὶ σκοτεινὸν ἐκδυσάμενοι βίον, τὴν δὲ ἄνωθεν ὑφανθείσαν δι' ὄλου στολήν», Ανδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 932B. **Βλ. και** «μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν, ὅπου οὐκ ἔστι Ἕλληνας καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς ἂν τις πρὸς τινα ἔχη μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς· ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος», Κολ 3:9-14.

⁸⁴ «Εἰ γὰρ καὶ μηδενὶ τῶν πάντων ἀκοινωνήτων ἐστὶ τὸ ἀγαθόν...ἀλλ' ὅσον καὶ ὅπως τοῖς μετέχουσιν ἐφικτὸν, χωρητὸν γίνεται», Ανδρέας Κρήτης, *Λόγος Ζ'*, «Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», PG 97, 949B. **Βλ. και** «Ἀμφότερα γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀνακαθαίρεται καὶ λαμπρύνεται», Ανδρέας Κρήτης, *ο. π.*, PG 97, 948C.

⁸⁵ «ὅπως ὑπενθύμιζε ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Α' (σ.σ. Κωνσταντινουπόλεως). Ὁ ἴδιος ὀνομάζει τὸ φῶς αὐτὸ ὡς τὸ «ἀνείδεο τοῦ Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης», δηλαδή τὸ «μὴ ὄρατὸ στὰ σαρκικὰ μάτια», ὅπως ἀργότερα διατύπωσε καὶ τὸ πνευματικὸ του τέκνο, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμάς (εἰκ. 9). Σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἀποφατικὴ εἰκαστικὴ ἀπόδοση τοῦ Θαβωρίου Φωτὸς στὸ Πρωτάτο συμβαίνει κατὰ μία πενηνταετία νὰ προεικονίζει τὶς διατυπώσεις τῶν σχετικῶν ἀποφάσεων τῆς Θ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῶν μέσων τοῦ 14ου αἰ. Ὡς «ἀνείδεο», τὸ φῶς αὐτὸ ἱστορεῖται μελανό, περιβάλλοντας ὄχι μόνον ὅλες τὶς μορφὲς τῶν εἰκονιζομένων ἁγίων, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ αὐτὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴν εἰκόνα τῆς Μεταμορφώσεως», Καλομοιράκης Δ. Ε. «Πρωτάτου Ἱστορησις». Εἰκόνα ἀρχέτυπη καὶ ὁμολογιακὴ τῆς καθολικότητος τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἱεροκοσμικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ πολιτογραφίας», στο Μ. Σ. Πατεδάκης καὶ Γιαπιτσόγλου Κ. Δ. (επιμ.), *Μαργαρίται. Μελέτες στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Μπορμπουδάκη* (Σητεία: Κ. Ι. Παναγία ἡ Ακρωτηριανή, 2016), 187.

⁸⁶ Ρωμ 12:2.

3.2. *Απηχεί η εικόνα της Μεταμορφώσεως μια διαλεκτική με την ομηρική και διονυσιακή – αλεξανδρινή παράδοση;*

Κλείνοντας την μελέτη, θα αναφερθούμε, συνοπτικά, σε μια δύσκολη πτυχή του ζητήματος, για την οποία μόνο υποθέσεις, όχι αβάσιμες μπορούν να γίνουν. Το αν και σε ποιο βαθμό ενυπάρχουν αρχαίες θεολογικές αντιλήψεις, ως επανάγνωση δια της ορθόδοξης ερμηνείας και σε σχέση με την εικονογραφία. Ξεκινώντας από το βιβλικό κείμενο, οφείλουμε να πούμε πως ο Μάρκος πρέπει να έχει υπόψιν την ομηρική έννοια του εξιδανικευμένου λευκού, του ταυτιζόμενου με την αθανασία. Μιλάμε, βέβαια, για το λευκό των αθάνατων ίππων του Θρακός βασιλέα Ρήσου⁸⁷. Σε περίπτωση κατά την οποία η παρατήρηση αυτή είναι ορθή, ο ευαγγελιστής έκανε χρήση της ομηρικής αυτής ορολογίας, υπαρκτή πάντως και στην μετάφραση των Ο΄, για να τονίσει πως βιώθηκε θείο – αθάνατο και όχι κτιστό Φως στο Θαβώρ. Την απεικόνιση αυτού του θείου λευκού φωτός, πέτυχε, θαυμαστά, ο Andrei Rublev (εικ. 11).

Εικόνα 11 Αγίου Ανδρέου Ρουμπλιώφ, Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, φορητή εικόνα, Καθεδρικός Ευαγγελισμός Κρεμλίνου, 1405 μ.Χ.

⁸⁷ «καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς χιών, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται οὕτω λευκᾶναι», Μρ 9:3. Βλ. καὶ «φραντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι». Ψλμ 50:9. **Πρβλ. και** «τοῦ δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον ἠδὲ μεγίστους· λευκότεροι χιόνος... τὰ μὲν οὐ τι καταθνητοῖσιν ἔοικεν ἀνδρεσσιν φορέειν, ἀλλ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν», Ὅμηρος, Ἰλιάς, Ραψωδία Κ', 436-441.

Μια δεύτερη διαλεκτική, έχει να κάνει με το γεγονός πως οι μύστες οι οποίοι λάμβαναν μέρος σε μια εποπτεία μετά από μύηση, απαγορεύονταν κατά την έξοδό τους να μαρτυρήσουν τα τελούμενα σε αμήτους. Σε κάποιες εικόνες της Μεταμορφώσεως, ήδη από την βυζαντινή εποχή, ενσωματώθηκε η Άνοδος και η Κάθοδος από το Θαβώρ, με τον Χριστό να διδάσκει σχετικά⁸⁸. Αυτό θα μπορούσε να οπτικοποιεί και τμήματα της σχετικής υμνολογίας⁸⁹.

Εικόνα 12 Η Άνοδος και Κάθοδος από το όρος Θαβώρ, λεπτομέρεια από απεικόνιση της Μεταμορφώσεως

Μια τρίτη διαλεκτική, αφορά αυτήν του Χριστού με τον Διόνυσο. Ως Διόνυσος θεοποιήθηκε ο Αλέξανδρος και εξ αυτού η διονυσιακή και ορφική παράδοση διαδόθηκε σε δύση και ανατολή. Ο μεταμορφωμένος κατά τον Μάρτιο του 33 μ.Χ. Χριστός, προφητεύθηκε ως ήλιος δικαιοσύνης, όντας Δημιουργός. Στον ορφισμό αν και υπάρχει έντονη ηλιολατρία, ωστόσο τονίσθηκε ο Δημιουργός, ως ποιητής και του ήλιου⁹⁰. Αντίστοιχα στην μεσοπλατωνική Τριάδα του Νουμηνίου (Β΄ αιώνας μ.Χ.), ο δεύτερος θεός είναι ο Δημιουργός⁹¹.

⁸⁸ «καταβαινόντων δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ διηγήσωνται ἃ εἶδον, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ. καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν, πρὸς ἑαυτοὺς συζητοῦντες τί ἐστὶ τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι», Μρ 9:9-10.

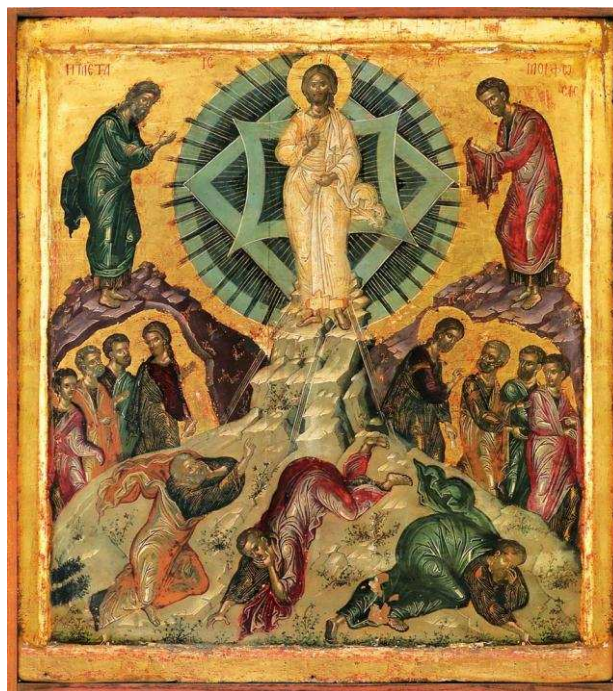
⁸⁹ «ὅπως ἐπόπτῃ τῆς αὐτοῦ, μεγαλειότητος ἐποφθείμην, καὶ δόξης ἐπιτύχοιμεν, ἦν κατιδεῖν ἠξιώθησαν Αποστόλων οἱ πρόκριτοι, μυστικῶς», Β΄ προεόρτιο τροπάριο Στιχηρῶν Εσπερινῶν 5^{ης} Αυγούστου.

⁹⁰ «εἰ γὰρ μὴ, συνέλθοι [ἄν] ἀλέα ὅσα τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχει, ἐξ ὧν ὁ ἥλιος συνεστάθη. τὰ νῦν ἔοντα ὁ θεὸς εἰ μὴ ἤθελεν εἶναι, οὐκ ἂν ἐπόησεν ἥλιον», Πάπυρος Δερβενίου, στήλη XXV, 8-10.

⁹¹ «Εἰ δ' ἐστὶ μὲν νοητὸν ἢ οὐσία καὶ ἡ ἰδέα, ταύτης δ' ὠμολογήθη πρεσβύτερον καὶ αἴτιον εἶναι ὁ νοῦς, αὐτὸς οὗτος μόνος εὐρηταὶ ὧν τὸ ἀγαθόν. καὶ γὰρ εἰ ὁ μὲν δημιουργὸς θεὸς ἐστὶ γενέσεως, ἀρκεῖ τὸ ἀγαθὸν οὐσίας εἶναι ἀρχή. ἀνάλογον δὲ τούτῳ μὲν ὁ δημιουργὸς θεός, ὧν αὐτοῦ μιμητής, τῇ δὲ οὐσία ἢ γένεσις, ἢ εἰκὼν αὐτῆς ἐστὶ καὶ μίμημα», Νουμήνιος, *Περὶ τ' ἀγαθοῦ*, Ε, XXV, στο Fridericus Thedinga (ed.), *De Numenio philosopho platonico* (Bonnae: Formis Caroli Georgi, 1875), 57.

Ο Χριστός πολύ ενωρίς προαναγγέλθηκε ως πανίσχυρος κοιμώμενος λέων, οπού θα εγερθεί κατά τον χρόνο της προσδοκίας των Εθνών⁹². Ο Διόνυσος ήταν θεότητα στην οποία είχαν αποδοθεί, ιδιαίτερα, πρακτικές μεταμορφώσεων⁹³. Θεωρούνταν κατεξοχήν θεότητα που λάμβανε μορφή λέοντος⁹⁴, ενώ τιμώνταν στην δελφική παράδοση ως χειμερινός ήλιος. Εν τέλει, αν μέσα στην διαλεκτική αυτή, επιβιώνει ένας απόηχος μιας χθόνιας, ορεινής και μυστικής λατρείας, η οποία επιστέφονταν με ηλιολατρία, είναι μια υπόθεση, η οποία αξίζει να διερευνηθεί (αν αυτό είναι εφικτό κάποια στιγμή να γίνει). Οπωσδήποτε είναι δύσκολο να αποδειχθεί. Το συγκλονιστικό είναι ένα στιχηρό προσόμοιο της προεόρτιας ακολουθίας της 5^{ης} Αυγούστου, το οποίο δείχνει να περιλαμβάνει πολλά τέτοια στοιχεία:

«Σῆμα θεοπρεπές, Θεότητος δεικνύει, πρὸ τοῦ Σταυροῦ τοῖς μύσταις,
ὡς ἥλιος ἐκλάμψας, Χριστὸς ἐν ὄρει σήμερον»

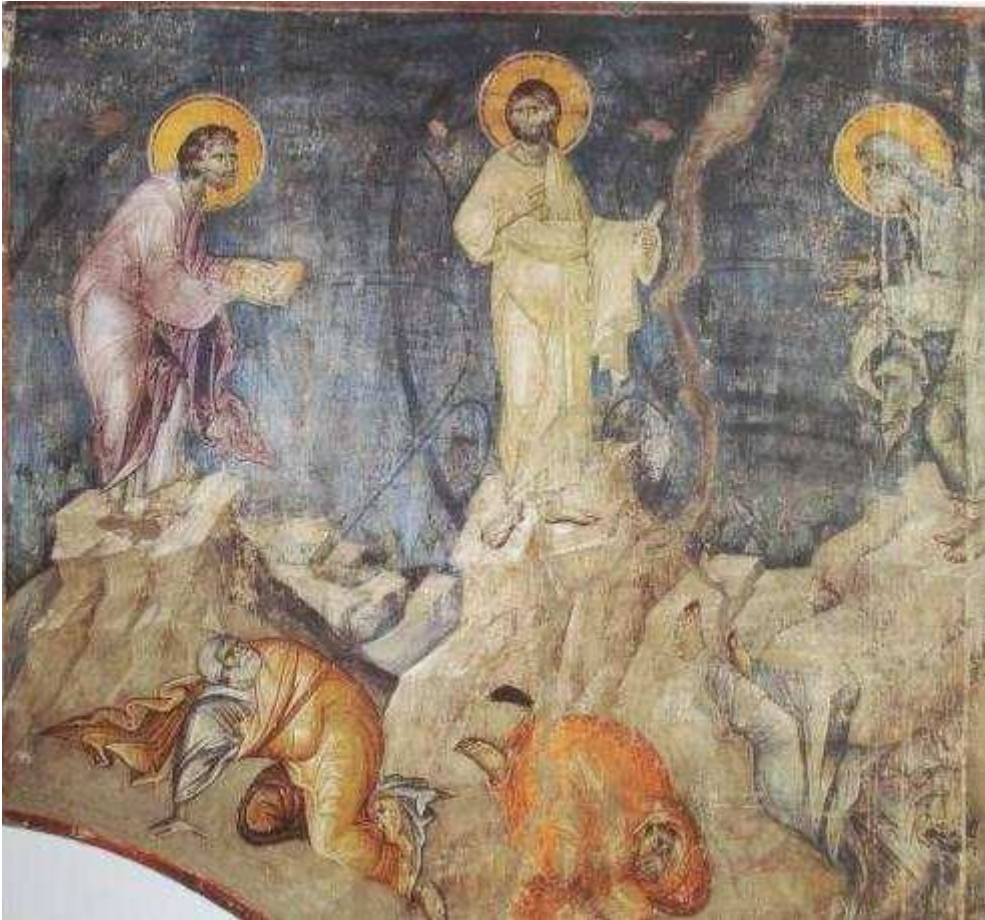

Εικόνα 13 Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, φορητή εικόνα η οποία αποδίδεται στον Θεοφάνη τον Κρήτα, Ι. Μ. Παντοκράτορος Αγίου Όρους, 1536-1545 μ.Χ.

⁹² «σκύμνος λέοντος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέβη· ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἐὰν ἔλθῃ τὰ ἀποκεῖμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν», Γεν 49:9-10.

⁹³ «πρὸς δὴ ταῦτα χαλεπήνας ὁ Διόνυσος ἀντὶ κόρης ἐγένετο ταῦρος καὶ λέων καὶ πάρδαλις», Ἀντωνίνος Λιβεράλις, *Μεταμορφώσεων συναγωγή*, Γ', Μινυάδες.

⁹⁴ Ομηρικοί ὕμνοι, *Εἰς Διόνυσον*, 47-58. **Βλ. και** Εὐριπίδης, *Βάκχαι*, 1018-1019.

Εικόνα 14 Η Μεταμόρφωση του Σωτήρος, δια χειρός, κατά την αθωνική παράδοση, Εμμ. Πανσελήνου, Πρωτάτο Αγίου Όρους, διακρίνεται το «μελανόν» του φωτός, περί το 1290 μ.Χ.